

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-77>

УДК 331.101.262:314.7

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF MODERN MIGRATION CHALLENGES

Демченко Катерина Олегівнадоктор філософії, викладач кафедри соціальної економіки,
Харківський національний економічний університет імені Семена КузнецяORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4097-9407>**Demchenko Kateryna**

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

У статті досліджується проблема впливу сучасних міграційних процесів на формування та використання людського капіталу. Актуальність теми зумовлена посиленням глобальних міграційних потоків, які суттєво змінюють структуру трудових ресурсів та впливають на соціально-економічний розвиток держав. Особлива увага приділяється аналізу чинників, що визначають міграційні рішення населення, а також наслідків міграції для країн-донорів і країн-реципієнтів людського капіталу. Визначено основні ризики втрати кваліфікованих кадрів, що призводить до «відтоку мізків» та зниження інноваційного потенціалу економіки. Разом із тим розглянуто можливості позитивного впливу міграції через трансфер знань, професійного досвіду та фінансових ресурсів. Запропоновано напрями державної політики щодо ефективного використання людського капіталу в умовах зростання міграційної мобільності населення.

Ключові слова: людський капітал, міграція, трудова міграція, ринок праці, економічний розвиток, демографічні процеси.

The article examines the impact of contemporary migration processes on the formation, development, and effective utilization of human capital. The relevance of the study is driven by the rapid growth of global migration flows, which significantly transform labor resources and affect socio-economic development. Migration has become a key factor shaping modern labor markets, creating both challenges and opportunities. The purpose of the research is to analyze the role of human capital in the context of migration challenges and to identify key socio-economic effects for donor and recipient countries. The methodology combines analysis and synthesis, comparative and systemic approaches to assess the interaction between migration. The results show that international migration has a dual impact. On the one hand, the outflow of skilled workers leads to "brain drain" reducing innovation potential and competitiveness of origin countries. On the other hand, migration generates positive effects through remittances, knowledge transfer, professional experience exchange and transnational networks. Migrants often acquire new skills and competencies that can contribute to economic development under favorable conditions. Migration also affects demographic structure, labor productivity and economic sustainability. In many developing and transition economies, it serves as a mechanism for improving household welfare and reducing unemployment. At the same time, recipient countries benefit from the inflow of labor, which helps to compensate for workforce shortages, support economic growth and enhance cultural diversity. An important aspect is the role of state policy in regulating migration processes. Migration management requires a balanced approach that takes into account both national interests. Policies aimed at integrating migrants into host societies, protecting their rights and ensuring equal access to employment and education are essential for maximizing the positive effects of migration. These include improving working conditions, investing in education training.

Keywords: human capital, migration, labor migration, labor market, economic development, demographic processes.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації міграційні процеси стали одним із ключових факторів, що впливають на розвиток людського капіталу. Зростання міжнародної мобільності робочої сили зумовлює перерозподіл трудових ресурсів між країнами та

регіонами, що може як сприяти економічному розвитку, так і створювати значні соціально-економічні виклики.

Особливо актуальною ця проблема є для країн із перехідною економікою, де значна частина населення виїжджає за кордон у

пошуках кращих умов праці та вищого рівня доходів. Масова трудова міграція призводить до втрати кваліфікованих кадрів, що негативно впливає на інноваційний потенціал економіки та уповільнює її розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика людського капіталу та міграції активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Значний внесок у розвиток теорії людського капіталу зробили Г. В. Назарова, яка розглядала освіту, професійні навички та досвід як основні складові економічного розвитку [8].

Питання впливу міграції на ринок праці та людський капітал досліджували також О. Малиновська [5; 6], Е. Лібанова [7] О. Позняк [9] та інші науковці. У їхніх працях наголошується на складності та суперечливості міграційних процесів, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Разом із тим недостатньо дослідженими залишаються питання ефективного управління людським капіталом в умовах активізації міжнародної трудової міграції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемам розвитку людського капіталу та міжнародної міграції, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо дослідженою. У науковій літературі переважно акцентується увага на економічних наслідках трудової міграції, зокрема на впливі грошових переказів мігрантів на економіку країн походження, а також на негативних ефектах, пов'язаних із «відтоком мізків» та втратою висококваліфікованих фахівців [2, с. 78]. Водночас комплексний аналіз взаємозв'язку між міграційними процесами та довгостроковим відтворенням людського капіталу в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій залишається недостатньо розробленим.

Потребує подальшого дослідження проблема ефективного використання потенціалу трудових мігрантів після їх повернення до країни походження, а також інституційні можливості залучення діаспори до соціально-економічного та інноваційного розвитку держави. Крім того, обмежено вивчено вплив сучасних глобальних викликів, зокрема демографічних змін, цифровізації економіки та трансформації ринку праці, на структуру та інтенсивність міграційних потоків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження ролі людського капіталу в умовах сучасних мігра-

ційних процесів та визначення основних соціально-економічних наслідків міграції для розвитку національної економіки. Особлива увага приділяється аналізу впливу трудової міграції на формування, збереження та ефективного використання людського капіталу.

Для досягнення поставленої мети у статті визначено такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до розуміння сутності людського капіталу; дослідити основні тенденції сучасних міграційних процесів; оцінити вплив трудової міграції на розвиток людського капіталу; а також визначити можливі напрями державної політики щодо мінімізації негативних наслідків міграції та ефективного використання людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал виступає одним із визначальних чинників економічного зростання та соціально-економічного розвитку держави. У сучасній економічній теорії під людським капіталом розуміють сукупність знань, професійних компетентностей, досвіду, рівня освіти, стану здоров'я та інших якісних характеристик індивіда, які обумовлюють його продуктивність праці та здатність до створення доданої вартості. Саме рівень розвитку людського капіталу визначає потенціал інноваційного розвитку економіки та її конкурентоспроможність в умовах глобалізаційних процесів.

Варто зазначити, що людський капітал має динамічний характер і формується під впливом інвестицій у сферу освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я та науково-дослідної діяльності. Його якісні параметри безпосередньо впливають на рівень технологічного розвитку країни, швидкість впровадження інновацій та здатність економіки адаптуватися до структурних змін у глобальному середовищі.

Ефективне використання людського капіталу забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення рівня доходів населення та покращення соціально-економічних показників. Водночас недостатній рівень його розвитку або нераціональне використання можуть виступати стримувальним фактором економічного зростання та спричиняти поглиблення соціально-економічних дисбалансів.

У цьому контексті особливого значення набуває державна політика у сфері розвитку людського капіталу, яка має бути спрямована на забезпечення доступності та якості освіти, стимулювання безперервного навчання, підтримку інноваційної діяльності та форму-

вання умов для ефективної самореалізації особистості. Отже, інвестування в людський капітал слід розглядати як стратегічний пріоритет, що визначає довгострокову стійкість та конкурентоспроможність національної економіки.

Важливим фактором, що впливає на формування та використання людського капіталу, є міжнародна трудова міграція. У сучасному світі міграційні процеси характеризуються значним зростанням масштабів та інтенсивності. За даними Організації Об'єднаних Націй, кількість міжнародних мігрантів у світі зросла з 173 млн осіб у 2000 році до понад 281 млн осіб у 2023 році, що становить приблизно 3,6 % населення світу. Це свідчить про посилення глобальної мобільності населення та зростання ролі міграційних процесів у формуванні світового ринку праці (табл. 1).

Отже, міжнародна міграція набуває дедалі більшого значення як складова світового соціально-економічного розвитку та формування глобального ринку праці. Зростання масштабів міграції свідчить про підвищення ролі людського капіталу у міжнародному вимірі, а також про необхідність ефективного регулювання міграційних потоків з метою мінімізації ризиків і максимізації їх позитивного впливу на економічний розвиток як країн походження, так і країн призначення.

В умовах глобалізації міграція виступає важливим механізмом перерозподілу трудових ресурсів між країнами, сприяючи більш ефективному використанню людського потенціалу на світовому рівні. Вона дозволяє компенсувати дефіцит робочої сили в економічно розвинених країнах та водночас створює можливість для працевлаштування населення країн-донорів. Разом із тим, посилення міграційних процесів зумовлює низку викликів, зокрема відтік висококваліфікованих кадрів, демографічні дисбаланси та зростання навантаження на соціальну інфраструктуру.

Водночас міжнародна міграція створює значний потенціал для економічного зрос-

тання через грошові перекази, трансфер знань, інновацій та формування транснаціональних професійних мереж. Це підсилює взаємозв'язки між національними економіками та сприяє інтеграції у глобальний економічний простір. У цьому контексті особливого значення набуває розробка комплексної міграційної політики, яка поєднує економічні, соціальні та інституційні інструменти регулювання.

Таким чином, ефективне управління міграційними процесами повинно бути спрямоване на досягнення балансу між економічними інтересами держав, потребами ринку праці та захистом прав мігрантів, що дозволить перетворити міграцію на важливий чинник сталого розвитку та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Міграція суттєво впливає на формування людського капіталу. Для країн-донорів вона може призводити до втрати висококваліфікованих спеціалістів. Такий процес отримав назву «відтік мізків» і є однією з найбільших проблем сучасних економік [4, с. 54]. Втрата фахівців з високим рівнем освіти знижує інноваційний потенціал економіки, уповільнює розвиток науково-дослідної діяльності та погіршує структуру ринку праці.

Особливої актуальності дана проблема набуває для країн із перехідною економікою, зокрема для України, де міграційні процеси мають системний характер і суттєво впливають на формування та використання людського капіталу. В умовах економічної нестабільності, структурних трансформацій та обмежених можливостей внутрішнього ринку праці значна частина економічно активного населення орієнтується на працевлаштування за кордоном. Це зумовлює посилення зовнішньої трудової міграції та зміну структури національного трудового потенціалу.

За оцінками міжнародних експертів, переважна частина українських трудових мігрантів здійснює свою діяльність у країнах Європейського Союзу, зокрема в Польщі, Німеччині,

Таблиця 1

Динаміка чисельності міжнародних мігрантів у світі

Рік	Кількість мігрантів, млн осіб	Частка від населення світу, %
2000	173	2,8
2010	221	3,2
2020	272	3,5
2023	281	3,6

Джерело: сформовано за даними ООН та Міжнародної організації з міграції

Чехії та Італії, що пояснюється географічною близькістю, спрощенням умов працевлаштування та вищим рівнем оплати праці. Водночас серед мігрантів значну частку становлять особи з вищою та професійно-технічною освітою, що свідчить про високий рівень кваліфікації робочої сили, яка залишає країну.

Така структура міграційних потоків зумовлює низку соціально-економічних наслідків. З одного боку, відбувається відтік кваліфікованих кадрів, що негативно впливає на інноваційний потенціал, продуктивність праці та довгострокові перспективи економічного розвитку держави. З іншого боку, трудова міграція сприяє надходженню грошових переказів, підвищенню рівня доходів домогосподарств та частковому зниженню напруженості на внутрішньому ринку праці.

Отже, домінування освіченого та професійно підготовленого контингенту серед трудових мігрантів (табл. 2) актуалізує необхідність формування ефективної державної політики, спрямованої на збереження та відтворення людського капіталу, а також на створення умов для використання потенціалу зовнішньої міграції в інтересах національного розвитку.

Таблиця 2

**Освітня структура
українських трудових мігрантів**

Рівень освіти	Частка мігрантів, %
Вища освіта	38
Професійно-технічна освіта	34
Середня освіта	28

Джерело: сформовано за даними соціологічних досліджень міграційних процесів

Аналіз даних таблиці свідчить, що серед українських трудових мігрантів переважають особи з вищою освітою (38%), що вказує на високий рівень кваліфікаційного потенціалу міграційних потоків та їхню здатність адаптуватися до складніших сегментів міжнародного ринку праці. Це також означає, що значна частина мігрантів має компетенції, які можуть бути використані в інноваційних і знаннєємних видах діяльності. Водночас вагому частку становлять мігранти з професійно-технічною освітою (34%), які формують основу робітничих кадрів за кордоном і забезпечують попит на середньокваліфіковану працю, особливо в будівництві, промисловості та сфері послуг. Частка осіб із середньою освітою є наймен-

шою (28%), проте залишається суттєвою, що свідчить про залучення до міграційних процесів широких верств населення.

Отже, структура трудової міграції України характеризується домінуванням освіченого та професійно підготовленого населення, що посилює ризики втрати людського капіталу, зокрема інтелектуального та висококваліфікованого ресурсу, необхідного для економічного розвитку країни. Водночас така структура відкриває можливості для формування позитивних ефектів, пов'язаних із циркуляцією знань, трансфером технологій та накопиченням міжнародного досвіду. За умови створення ефективної державної політики, спрямованої на стимулювання повернення мігрантів, розвиток співпраці з діаспорою та використання їхнього професійного потенціалу, набуті за кордоном знання і навички можуть стати важливим чинником модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

Незважаючи на негативні наслідки для ринку праці, міжнародна трудова міграція може мати і позитивний вплив на економічний розвиток країни. Одним із важливих факторів є грошові перекази трудових мігрантів, які становлять значну частину фінансових надходжень до економіки держави.

За даними Світового банку, обсяг грошових переказів в Україну протягом останніх років демонструє стабільно високі показники. Так, у 2018 році обсяг переказів трудових мігрантів становив близько 11,1 млрд дол. США, у 2019 році він зріс до 12,0 млрд дол. США, а у 2020 році досяг 12,1 млрд дол. США. У 2021 році обсяг фінансових надходжень від трудових мігрантів суттєво збільшився і становив приблизно 14,0 млрд дол. США. У 2023 році цей показник зріс до 15,7 млрд дол. США, що свідчить про значну роль трудової міграції у формуванні фінансових потоків в економіці України. Джерело: складено за даними Світового банку та Національного банку України.

Грошові перекази мігрантів сприяють підвищенню рівня життя населення, розвитку малого підприємництва та збільшенню внутрішнього споживчого попиту. Крім того, ці фінансові ресурси відіграють важливу роль у стабілізації платіжного балансу держави.

Важливим аспектом впливу міграції на людський капітал є також трансфер знань та професійного досвіду. Повернення трудових мігрантів до країни походження може сприяти поширенню нових технологій, сучасних управлінських практик та інноваційних підходів до

організації виробництва. У багатьох випадках мігранти, які працювали за кордоном, набувають нових компетенцій, що підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

У цьому контексті важливу роль відіграє державна політика у сфері управління міграційними процесами. Ефективна міграційна політика повинна бути спрямована на створення умов для збереження людського капіталу, стимулювання повернення трудових мігрантів та залучення потенціалу діаспори до розвитку національної економіки.

Зокрема, важливими напрямками державної політики можуть бути розвиток системи освіти та професійної підготовки, підтримка інноваційної діяльності, створення конкурентних умов на ринку праці, а також формування програм підтримки підприємницької діяльності для громадян, які повертаються з-за кордону.

Таким чином, сучасні міграційні процеси мають складний та багатогранний вплив на формування і використання людського капіталу. Вони створюють як певні ризики для національної економіки, пов'язані з відтоком кваліфікованих кадрів, так і нові можливості для економічного розвитку через трансфер фінансових ресурсів, знань та професійного досвіду.

Окрім економічних аспектів, міграційні процеси мають значний вплив на демографічну структуру населення та функціонування ринку праці. Зокрема, масова трудова міграція призводить до скорочення економічно активного населення у країнах-донорах, що може створювати дефіцит кваліфікованих працівників у певних секторах економіки. За оцінками міжнародних організацій, до початку повномасштабної війни за кордоном працювало від 2,5 до 3 млн громадян України, а після 2022 року ця кількість суттєво зросла. В Україні найбільше відчувається нестача робочої сили у сфері промисловості, будівництва, медицини, транспорту та інформаційних технологій.

За даними Державної служби статистики України, упродовж останніх років спостерігається тенденція до скорочення чисельності населення працездатного віку. Якщо у 2010 році чисельність економічно активного населення становила близько 20,2 млн осіб, то у 2021 році вона скоротилася до 17,4 млн осіб, що свідчить про поступове зменшення трудового потенціалу країни. Така тенденція зумовлена як демографічними процесами, зокрема старінням населення, так і активізацією

зовнішньої трудової міграції. Водночас значна частина українських громадян працевлаштовується за кордоном у країнах Європейського Союзу, зокрема в Польщі, Німеччині, Чехії та Італії, що сприяє інтеграції українського ринку праці у міжнародний економічний простір [1; 3].

Важливим фактором впливу міграції на людський капітал є також формування нових професійних компетенцій у трудових мігрантів. Праця за кордоном дозволяє отримувати сучасні знання, технологічні навички та досвід роботи у міжнародному середовищі. За результатами соціологічних досліджень, понад 60 % українських трудових мігрантів зазначають, що під час роботи за кордоном отримали нові професійні навички або підвищили рівень кваліфікації. У разі повернення таких працівників до країни походження ці компетенції можуть бути використані для підвищення продуктивності праці, розвитку інновацій та модернізації національної економіки.

Крім того, значну роль у розвитку людського капіталу відіграє залучення потенціалу української діаспори. За оцінками Міністерства закордонних справ України, чисельність української діаспори у світі перевищує 20 млн осіб, що створює значний потенціал для розвитку міжнародного співробітництва, інвестицій та обміну знаннями. Представники діаспори можуть сприяти поширенню інвестицій, розвитку наукових зв'язків, міжнародних освітніх програм та реалізації спільних дослідницьких проєктів.

Таким чином, ефективне управління міграційними процесами повинно бути спрямоване не лише на зменшення негативних наслідків відтоку трудових ресурсів, але й на максимальне використання потенційних переваг міжнародної мобільності населення для розвитку людського капіталу та підвищення конкурентоспроможності економіки. Важливо формувати комплексну державну політику, яка поєднує заходи із запобігання «відтоку мізків» із інструментами стимулювання циркуляції знань, досвіду та інновацій.

Зокрема, доцільним є створення умов для повернення висококваліфікованих фахівців, розвиток програм співпраці з діаспорою, підтримка транснаціональної зайнятості та впровадження механізмів визнання іноземних кваліфікацій. Не менш важливим є інвестування в освіту, професійну підготовку та розвиток навичок, що відповідають вимогам глобального ринку праці.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що людський капітал є одним із ключових чинників соціально-економічного розвитку держави та підвищення її конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних трансформацій. Сучасні міграційні процеси істотно впливають на формування, накопичення та використання людського капіталу, що потребує комплексного аналізу їхнього впливу на національні економіки.

Дослідження показало, що міжнародна трудова міграція має суперечливий характер впливу на розвиток людського капіталу. З одного боку, відбувається відтік висококваліфікованих фахівців, що знижує інноваційний потенціал економіки та створює дисбаланси

на ринку праці. З іншого боку, міграційні процеси формують позитивні економічні ефекти через надходження грошових переказів, трансфер знань і професійного досвіду.

У зв'язку з цим важливим завданням державної політики є формування ефективних механізмів управління міграційними процесами, спрямованих на збереження та розвиток людського капіталу, зокрема через підвищення якості освіти, створення умов для професійної реалізації населення та залучення потенціалу діаспори до соціально-економічного розвитку країни. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом впливу міграції на інноваційний розвиток економіки, продуктивність праці та демографічні процеси в умовах глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України. Населення і міграція. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2026).
2. United Nations. *International Migration 2023: Highlights*. New York : United Nations, 2023.
3. International Organization for Migration. *World Migration Report 2022*. Geneva : IOM, 2022.
4. World Bank. *Migration and Development Brief 40*. Washington, DC : World Bank, 2024.
5. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
6. Малиновська О.А. Вірогідні наслідки євроінтеграції для розвитку міграційних процесів в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1. 94-113. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.094>
7. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4(44). С. 25–40.
8. Назарова Г. В. Людський капітал: гендерні аспекти формування та регулювання. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 2(49). С. 49–55. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32738> (дата звернення: 16.03.2026).
9. Позняк О. В. The situation of forced migrants from Ukraine in Europe after the Russian invasion. *Central and Eastern European Migration Review*. 2023. Vol. 12, no. 1 pp. 159 – 181. URL: <https://doi.org/10.54667/ceemr.2023.17>(дата звернення: 16.03.2026).

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2026) *Naselennia i mihratsiia* [Population and migration]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed March 16, 2026)
2. United Nations (2023) *International Migration 2023: Highlights*. New York: United Nations
3. International Organization for Migration (2022) *World Migration Report 2022*. Geneva: IOM
4. World Bank (2024) *Migration and Development Brief 40*. Washington, DC: World Bank.
5. Malynovska O. A. (2018) *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukraïnski realii : monohrafiia* [Migration policy: global context and Ukrainian realities: monograph]. Kyiv: NISD, 472 p. (in Ukrainian)
6. Malynovska O. A. (2024) *Virohidni naslidky yevrointehratsii dlia rozvytku mihratsiinykh protsesiv v Ukraini* [Probable consequences of European integration for the development of migration processes in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, no. 1, pp. 94-113. Available at: <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.094> (accessed March 16, 2026)
7. Libanova E. M., Pozniak O. V. (2020) *Zovnishnia trudova mihratsiia z Ukrainy: vplyv COVID-19* [External labor migration from Ukraine: impact of COVID-19]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, no. 4(44), pp. 25–40. (in Ukrainian)

8. Nazarova H. V. (2024) Liudskyi kapital: henderni aspekty formuvannia ta rehuliuвання [Human capital: gender aspects of formation and regulation]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Economic Development*, no. 2(49), pp. 49–55. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32738> (accessed March 16, 2026)

9. Pozniak O. V. (2023) The situation of forced migrants from Ukraine in Europe after the Russian invasion. *Central and Eastern European Migration Review*, vol. 12, no. 1, pp. 159–181. Available at: <https://doi.org/10.54667/ceemr.2023.17> (accessed March 16, 2026)

Дата надходження статті: 16.03.2026

Дата прийняття статті: 01.04.2026

Дата публікації статті: 09.04.2026